

Имран Рашљанин,*

Асистент,

Департаман за правне науке Државног универзитета у Новом Пазару,
Република Србија

DOI: 10.5937/zgrfno-40526

ORCID 0000-0003-1193-2746

ЈЕДНОСТРАНО ОТКАЗИВАЊЕ БРАКА У РИМУ

Апстракт: Предмет овог рада је једнострано отказивање брака са аспекта римског права. У римском систему је унилатерално отказивање брака било познато под називом *repudium*. О репудијацији се може говорити и код брака са манусом (*matrimonium cum manu*) и код брака без мануса (*matrimonium sine manu*). У браку са манусом репудијација је била дозвољена само мушкарцу, док у браку без мануса она постаје дозвољена и жени. У раду ћемо приказати какву форму, услове и реперкусије је имала римска репудијација. Током рада ћемо представити улогу *paterfamilias*-а, који до половине доба Републике имао широку власт и без пристанка оца породице брак не би могао да се склопи, односно, био је ништав по правилу *quod nullum est nullum producit effectum*. Постепеном либерализацијом брачних односа улога оца породице се смањује, маргинализује у поступку склапања брака. Репудијација доводи до огромног броја развода, а које је као проблем видео одређени број римских императора, те су својом легислативном функцијом покушали да се томе супроставе.

Кључне речи: репудијација, брак са манусом, брак без мануса, унилатерално раскидање брака.

---

* irasljanin@np.ac.rs

1. Увод

Римски правници нису тежили дефинисању ствари и појава бојећи се каснијег редефинисања уколико се установи супротност самој дефиницији. Римљани ипак дефинишу брак, па можемо навести Модестинову дефиницију: „Као везу мушкарца и жене, доживотну заједницу, установу божанског и људског права.“¹ (Дигеста 23. 2. 1). Брак у римском праву није представљао само обједињавање два тела, већ је представљао нешто много више од тога, на првом месту обједињавање две породице (Игњатовић, 2011: 203).

„Римски брак је била фактичка веза између мужа и жене, заснована на *affectio maritalis* (интенција за постајањем мужа и супруге) и кохабитације у улози мужа и супруге уз постојање друштвеног поноса који доноси легитимни римски брак.“ (Verger, 1953: 578). Из ових дефиниција можемо закључити да брак има три елемента и то: а) правну и фактичку везу између супружника; б) упостављање трајне заједнице живота; в) различитост полова.

У зависности од историјског периода у развоју римског друштва разликовале су се форме које су биле предвиђене за склапање римског брака, што нам потврђује широк спектар историјских правних споменика из различитих временских периода. Према одредбама старог римског права, брак се склапао на основу искључиве сагласности *paterfamilias*-а. Без његовог пристанка брак је био ништав, по правилу *quad nullum est nullum producit effectum* (што је ништаво не производи никакво правно дејство). Географским ширењем територије империје је дошло и до модификације права поводом услова за склапање брака, па се поред пристанка шефова породица као услов за склапање законитог брака (*matrimonium iustum*) захтевала се и сагласност будућих брачних другова (*affectio maritalis*). Ово је правна либерализација мушко-женских односа у класичном римском праву. Посткласични период је карактеристичан по доминацији хрушћанства, као званичне религије царства (Меланица, Деретић, 2011: 195). Ово је даље значило да ваљан брак може настати само користећи се хришћанском догмом онако како то тумаче хришћански великодостојници.

¹ *Nuptiae sunt coniunctio maris et feminae et consortium omnis vitae divini et humani iuris communicatio.* (Модестин) Наведено према: Марија Игњатовић, Тања Китановић, Споразумни развод брака у римском и савременом праву, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 2/2013. стр. 316.

2. Заснивање и облици престанка брака у Риму

Римљани су дозвољавали склапање пуноправног брака само грађанима Рима и то је одлика старог права (Riggsby, 2010: 104). Дакле, брак са свим његовим предностима и побољшањем социјалног статуса је могао склопити само *paterus clausus* људи. Временом одлика ограничености римског права опада те Латини и друге привилеговане групе могу закључивати валидне правне послове (*ius commercii*), за Латине је даље постојала могућност да буду бирани тј. имали су право на активно бирачко право (*ius suffragii*) и пасивно бирачко право (*ius honorum*). Латини нису имали право на пуноправно склапање брака са Римљанкама и тиме нису могли да остваре сва она права која такав један брак доноси, дакле њима је правна способност (*capacitas iuridica*) била ограничена у погледу заснивања брака (*ius conubii*) (Игњатовић, 2018: 220). Како се развијала империја тако се развијала и свест водећих људи, тако да Каракалиним едиктом сви становници империје добијају потпуно грађанство и више матримонијално право није било ограничено на посебан сој људи.

У римском праву постоје три начина престанка брака, а ти начини су споразумно раскидање брака (*divortium*), једнострано отказивање брака (*repudium*) (Станојевић, 1989: 136). Престанак брака на основу смрти једног од брачних другова (*domini mortem coniugi*).

Смрт у римском праву није обухватала само природну појаву одвајања душе од тела, већ римско право познаје и једну другу врсту смрти која се назива грађанском (Mousourakis, 2012: 126). Као пример наводимо губитак грађанског положаја или *capacitas demunitio maxima* (губитак слободе, падање у дужничко ропство), *media* (губитак грађанског статуса) или *minima* (губитак свих повластица које носи име породице којој особа припада. *Minima* се остварује кроз адопцију, удајом жене која ступа у брак са манусом) (Kaser, 1984, 78). Овде треба нагласити да само *maxima* и *media* доводе до раскидања брака.

3. Једнострано отказивање брака у Риму

На основу старих римских извора права *repudium* се дефинише као: „Окончавање уговора између супружника или брачног уговора с интенцијом свечаности.“² (Дигеста 50. 16. 191). Поред ове дефиниције наилазимо и

2 Уз ову информацију неизбежно је додати да су појам *divortium* односио на супружнике, а појам *repudium* се углавном односио на веренике, мада ни супружницима временом није био стран. Интересантан је овај део који се односи на сегмет свечаности, па стоји да након Октавијана Аугуста није било довољно само вербално раскинути брак, већ је брачни друг морао послати и писмо (*repudium epistula* или *libellus repudii*) којим отказује брачне обавезе, укида права и разрешава се свих дужности брака.

на следећу дефиницију репудијума: „Расплет брака се могао извршити путем споразума брачних другова или једностраним актом једног од супружника.“ (Poste, 1904: 145).

На репудијум треба гледати као на опцију односно одлуку мужа или супруге да раскину брачну заједницу. О једностраном отказивању брака од стране супруге не можемо говорити у периоду брака с манусом, јер жена у таквом браку готово да није имала никаква права. О њеној могућности, о њеној одлуци да раскине брак репудијацијом можемо говорити тек када посматрамо брак без мануса (Меланица, Деретић, 2011: 215). То увећано осамостаљење жене унутар брачне заједнице, последица је начела из класичног периода *libera matrimonia esse debent*, а оно је, другим речима, дало слободу брачним супружницима да сами удређују брачне односе, па и питање развода брака. Са развојем начела слободе брака искристалисали су се начини раскида брака. Ти начини су следећи: а) брак се раскидао одлуком мужа; б) одлуком жене; в) споразумним раскидом брака; г) изузетни раскид брака на захтев патерфамилијаса (Меланица, Деретић, 2011: 215).

Римски правници експлицитно одређују ситуацију када је у питању импотенција мушкараца, па стоји да жена има право на једнострано отказивање брака у ситуацији када њен супруг није у стању да задовољи њене потребе у року од две узастопне године (Mousourakis, 2015: 167). Оно што је овде битно напоменути јесте то да је мушкарац током свих периода Римске републике имао право на једнострано отказивање брака, док је ситуација за женски пол била другачија. Романисти тумачећи правне изворе империје наводе да је жена имала право на репудијацију тек половином периода Републике (Mousourakis, 2012: 126). Жена је дакле имала право на репудијацију свог мужа од 250. године п. н. е.

Након усвајања Миланског едикта о толеранцији из 313. године, којим је допуштено исповедање хришћанства, долази до усвајања и једне конституције 331. године, коју је усвојио Константин. *Stricto sensu* су прописани услови за раскид брака и то: ако је жена блудница тј. ако је извршила прељубу, ако је жена тровачица, ако се бави магијом³ или ако је подводица. Услови су пак мало другачији када је мушкарац у питању, па стоји да жена има право на раскид брака када је муж убица, када се бави магијом или ако је крадљивац гробова (Теодосијев кодекс, 2. 15. 1)

Савремени романисти тумачећи одредбе о репудијуму истичу да је унилатерални репудијум брака производио правно дејство изговарањем речи „задржи своје ствари за себе“ или „води бригу о својим стварима“

3 Овде није јасно о каквој се магији ради, да ли се ради о магији која раставља мужа од жене или магији која твори илузије или се пак ради о свему ономе што можемо подвести под заједнички именитељ магије.

(Johnston, 1999: 36). Да би се избегла злоупотреба, репудијуму су морала сведочити седморица сведока. Разлог овоме је примарно утврђење легитимности деце, па се онда као секундарна ствар наводи сазнање о томе да ли је неки од брачних другова ступио у неморалне блудне радње (Johnston, 1999: 36). Наводимо још једну интересантну дефиницију у којој стоји да је репудијум: „*једнострана декларација од стране брачног друга коју прати сепарација и то писменим путем, per epistulum – писмо које треба бити потписано од стране седам сведока и које треба бити достављено, директно или индиректно путем гласника (per nuntium)*“ (Berger, 1953: 109).

Поред непосредног начина раскида брака путем репудијума видимо да је постојао и посредни пут који се остваривао путем гласоноше који је имао овлашћење супружника да пренесе другом супружнику глас о раскидању брака. Говори се да је овај посредни начин достављања репудијалног писма био изузетно популаран међу Римљанима (Wenger, Kunkel, 1949: 282). Можемо и разумети зашто је био популаран, јер су се тако избегавале различите неугодности између тада већ бивших супружника и њихових породица.

Овде се поставља питање шта чинити и какав правни ефекат има репудијум који је дат у стању љутње? Одговор на ово питање гласи да уколико је муж послао репудијално писмо у љутњи, а његова супруга се ипак вратила за кратак временски период, брак не би био растављен нити би репудијум производио правне ефекте (Grubbs, 2002: 213).

У Риму се на брак гледало као на приватну правну церемонију и све жеље правника империје да је претворе у јавну церемонију су остале неостварене. Приватност је била одлика римског брака од првог до последњег дана империје. Уз ово можемо навести да су успешни били само покушаји Цркве и њен задатак да регулише матримонијално право. Ово наводимо из разлога што су хришћанске церемоније биле јавне природе, па је и брак требало да буде такав. Међутим, може се наћи податак да те церемоније нису имале императиван карактер, већ су биле искључиво сугестије које даје Црква. (Vikrak, 1907: 308).

4. Форма репудијације

Форму овог римског правног института смо већ у некој мери презентовали кроз спомињање различитих дефиниција, али овде постоји потреба приказивања форме репудијума у целости. Када говоримо о самој поруци тј. писму које садржи репудијум оно би остварило правни ефекат уз формулу „*tuas res tibi habeto*“, што значи: - „узми своју имовину“ или „узми своје ствари“. Поред ове формуле постојала је и још једна која

се примењивала за случај раскида брака: „*mimat illam suam suas res sibi habere jussit, claves ademit exegit*”, што значи: - „наређено јој је да се пакује, одузети су јој кључеви и избачена је из куће.“ (Berger, 1953: 109).

У закону *lex Julia de adulteriis* је такође прописан део форме који се односи на репудијум. Форма има следеће елементе: 1) порука репудијума треба да је достављена од стране слободног човека, дакле роб није могао доставити репудијум ни у којој ситуацији; 2) порука се мора послати у присуству седам сведока који су пунолетни и који су пуноправни грађани Рима; 3) у репудијалној поруци морао је стајати разлог због којег се отказује брак супружнику, па ако и поред овог услова не буде стајао разлог отказивања брака репудијумом то би довело до имовинског кажњавања у погледу одузимања мираза или поклона (Berger, 1953: 109).

У случају непоштовања постављених услова долази до споровођења санкција при чему су санкције имовинскоправне природе најзаступљеније. Тако је, на пример, про хришћанским императором Јустинијаном уведена казна којом се неосновани раскид једностраним отказом брака кажњавао потпуним одузимањем имовине која би се поделила наследницима (Berger, 1953: 110). Ово је поред питања имовине једне особе такође значило и питање дигнитета исте, јер друштво другачије посматра особу која се оправдано раставља од свог партнера у односу на особу која то ради безразложно.

У римском праву наилазимо на две врсте унилатералног раскида брака: *repudium ex iusta causa* и *repudium sine iusta causa*.

Први је означавао оправдану сепарацију између супружника односно један од супружника је с правом отказао брак, док друга врста репудијума означава супротност наведене, па је лице због неоправданог разлога могло бити кажњено инфамијом (*infamy*) (Mousourakis, 2012: 127, фуснота 11). У старом римском праву развод је био дозвољен због специфичних разлога међу које се убраја прељуба, тровање детета, бављење магијом и томе слично. Ово је била пракса све до III века п. н. е. када се све ово модификује на начин да било који од партнера има право да захтева раскидање брака на основу било којег разлога, оправданог или неоправданог. Никакви посебни акти нити формалности нису били потребни за раскид брака једностраним актом отказивања осим у случају брака са манусом, у том случају је била потребна супротна форма односно *diffareatio* или *remancipatio* (Mousourakis, 2015: 110).

Поред претходно наведених услова за ваљаност форме репудијума, постоје романисти који сматрају да услови формалности уопште не постоје и да репудијум остварује своју сврху у сваком могућем смислу (Mousourakis, 2012: 127). Дакле поред ових наведених елемената репудијума романисти сматрају да они нису есенцијалне природе. У том разилажење

међу романистима налазимо да неки чак говоре да репудијално писмо уопште не треба слати, већ је довољно да се брак репудијално оконча у присуству седам сведока који су пунолетни (Grubbs, 2002: 189).

Уколико узмемо у обзир ситуацију умно болесне жене, тј. жену која постала неурачунљива током постојања брака, онда се поставља питање каква форма репудијума је тада могућа? Да ли неурачунљива жена може послати писмо репудијума или ће јој брак бити отказан репудијумом? Стоји да јој се брак може отказати репудијумом јер је она у положају незналице, али она не може отказати брак на исти начин, нити може њен старатељ (*curator*) то учинити, у оваквој ситуацији развод с њене стране може остварити једино отац слањем поруке о разводу (Grubbs, 2002: 190).

Постоје интересантни догађаји током римске историје о употреби репудијума, па ћемо један такав догађај овде навести. Наиме, ради се о оцу који је послао репудијум у име своје ћерке која пак тај репудијум није желела, а њен муж је једва дочекао да захтева мираз приликом тог једностраног отказивања брака. Тадашњи правници су установили да репудијум јесте основан, али оцу није дозвољено да узме своју ћерку и одстрани је од свог мужа противно њеној вољи нити му је дозвољено да поврати сва добра која су дата на име мираза. Такође је установљено да мужу није дозвољено да користи мираз нити да га задржи све док његова жена на то не пристане (Grubbs, 2002: 196–197).

5. Реперкусије репудијације

У овом одељку ћемо презентовати ситуацију супружника и њиховог стања након репудијума, те какве ефекте то има на њихову имовину и учињене поклоне, а такође је битно видети како репудијум утиче на потенцијалну имовину деце.

Жена која се раставила од свог мужа путем репудијума, и уз то није доставила ниједан валидан разлог за једнострано отказивање брака трпела би следеће реперкусије: 1) губила би све поклоне које је добила од свог мужа; 2) била би лишена мираза; 3) и била би дата на извршење казне депортације. Уз ову казну протеривања забранили би јој повратак у своје место и могућност склапања брака са другим мушкарцем, али ова санкција немогућности склапања брака је временски ограничена на пет година. Уколико жена трпи ову санкцију и ипак се уда, онда јој следи казна нечасности односно инфамације. Можемо рећи да су ово изузетно ригорозне правне последице које би погађале жену у случају неоснованог слања репудијума и велика цена за плаћање у случају истог. У случају да је њен разлог за репудијум основан, а већ смо писали о томе који су то основани разлози, она би задржала своје поклоне добијене од мужа,

свој мираз и право да борави у кући свога супруга пет година од дана наступања раскида брака (Grubbs, 2002: 196–197).

Реперкусије које би погодиле мужа за неоснован репудијум звуче доста блаже, а оне се огледају у следећем: 1) губио би право на све поклоне добијене од тазбине ткз. предбрачне поклоне; 2) губио би право на мираз (Grubbs, 2002: 204–207).

Овде је изузетно интересантан један детаљ, а то је да уколико репудијум буде послат тамо где постоје син или синови, ћерка или ћерке, а након смрти особе која је примила репудијално писмо, па ако је у питању мајка сав мираз који је отац добио треба презентовати деци и њима га оставити, а случају да је мајка била та која је примила репудијално писмо онда све предбрачне поклоне након њене смрти треба оставити деци из брака који је престао раскидом кроз репудијацију (Grubbs, 2002: 208).

Раскидом брака окончавају се сви социјални, интимни и породични контакти. Утицај репудијума на брачни живот Римљана је био огроман.

Уочавамо да у старом Риму између супружника није постојала опција приближавања ставова, мирења, неке врсте поравнања или медијације. Тога уопште нема или романистима то није познато. Репудијум је у великом мери смањио број постојећих бракова у Риму, заправо до те мере је смањио број бракова да су римски императори водили велику борбу за ограничавање основаних разлога за репудијацију.

6. Закључак

Узимајући у обзир све написано можемо рећи да је брак представљао институцију у римском праву која је у почетку захтевала само пристанак оца породице, а касније долази до својеврсне либерализације и да су намера за брачним животом, али и сам пристанак будућих брачних партнера били услови. Унилатерално раскидање брака је играло велику улогу у тим брачним водама јер је, како смо видели, представљало легитимни начин раскидања брака и анулирања свих ефеката које исти твори.

Репудијација је, како смо видели, у почетку била дозвољена само мушкарцима, али половином епохе Републике - ту могућност имају и жене, а с тим у вези жена нема право да у браку са манусом исти својевољно раскине, таква могућност рађа се тек у браку без мануса у којем жена има већи спектар права, па тим и право на једнострано отказивање брака. Оно што представља спецификум репудијације јесте могућност да се репудијално писмо (*libellus repudii*) пошаље у присуству седам сведока, те да писмоноша не може бити роб нити малолетно лице. У том погледу можемо константовати да свечаност репудијације у римском праву у

виду репудијалног писма, постојања седам сведока и гласоноше који исто писмо доставља није позната другим правним системима.

Како репудијација има два своја вида и то безразложну и образложну репудијацију која се односила на прописане разлоге за отказивање брака, можемо рећи да је неоправдана репудијација повлачила за собом одређену врсту стигме коју је актер носио. Даље можемо закључити да постоје последице репудијаце на имовинско-правном плану и то у смислу да постоји очигледна разлика у односу на мушкарца и жену. Имовину и поклоне би одузимали и женама и мушкарцима, међутим треба направити још једну дистинкцију јер би жена била депортована ван града и губила би могућност поновног ступања у брачне воде на период од пет година у ситуацији безразложне, неоправдане репудијације. Установили смо заступљеност овог правног института и да је играо велику улогу, те да су римски императори морали да креирају засебне акте којим би ограничавали могућност коришћења права једностраног отказивања брака.

Литература/References

Adolf Berger, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law* (Transaction of the American Philosophical Society), American Philosophical Society, Volume 43, part 2, City College and French University, New York, 1953.

Andrew Bikrak, *Marriage in Roman law*, Yale Law Journal, Volume XVI, number 5, 1907.

Andrew M. Riggsby, *Roman law and the legal world of the Romans*, Cambridge University Press, University of Texas at Austin, 2010.

David Johnston, *Roman Law in Context*, Cambridge University Press, London, 1999.

Edward Poste, *Institutes of Roman Law*, Clarendon Press, Oxford, Fourth Edition, London, 1904.

George Mousourakis, *Fundamentals of Roman Private Law*, Springer, Verlag Berlin, Heidelberg, 2012.

George Mousourakis, *Roman Law and the Origins of the Civil Law Tradition*, Springer International Publishing, London, 2015

Ju Evans Grubbs, *Women and the Law in the Roman Empire, A Sourcebook on Marriage, Divorce and Widowhood*, Routledge, London and New York, 2002.

Leopold Wenger, Dr. Wolfgang Kunkel, *Römisches Recht - Römisches Privatrecht, Abriss des Römischen Zivilprozessrechts*, Springer, Berlin, Heidelberg, 1949.

Max Kaser, *Roman private law – a translation*, Fourth edition, University of South Africa, Pretoria, 1984.

Антун Меланица, Наташа Деретић, *Римско право*, десето издање, Правни факултет у Новом саду, Нови Сад, 2011.

Обрад Станојевић, *Римско право*, треће допуњено издање, Београд, 1989.

Научни радови:

Марија Игњатовић, *Saracitas iuridica i status familiae* у римском праву, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, вол. 57. бр. 78.

Марија Игњатовић, Да ли римски свадбени обичаји живе и данас?, *Годишњак факултета правних наука*, Година 1, Број 1, 2011. Бања Лука.

Марија Игњатовић, Тања Китановић, Споразумни развод брака у римском и савременом праву, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 2/2013.

Imran Rašljanin, LL. M.,

Teaching Assistant,

*Department of Legal Sciences, State University in Novi Pazar,
Republic of Serbia*

UNILATERAL ANNULMENT OF MARRIAGE IN ANCIENT ROME

Summary

The subject matter of this paper is unilateral annulment of marriage from the perspective of Roman law. In the Roman legal system, this institute was known as repudium. Repudiation was present both in matrimonium cum manu and in matrimonium sine manu. In matrimonium cum manu, repudiation was allowed only to men; in matrimonium sine manu, it was allowed to women as well. In this paper, the author examines the form, the requirements and repercussions of repudium in Roman law. The paper also considers the role of the paterfamilias, who had enormous power in the first half of the Roman Republic. Marriage could not take place without the consent of the paterfamilias; thus, it would be null and void ab initio in compliance with the rule quod nullum est nullum producit effectum. The liberalization of marital relations gradually contributed to reducing the role of the paterfamilias. Ultimately, repudiation resulted in a huge number of divorces. Such practices were perceived as a social problem by a number of Roman emperors, who tried to counteract the negative phenomenon by enacting relevant legislation.

Keywords: *repudium, matrimonium cum manu, matrimonium sine manu, unilateral annulment of marriage.*